

Om opprinnelsen til eksekusjon in effigie.

Foredrag i Det norske videnskapsakademi i Oslo,

11. februar 1932.)*

Av dr. med. FREDRIK GRØN.

AV og til inneholder dagspressen en notis om, at ved folkeoplop rundt om i verden er billedet av en forhadtt politiker eller statsmann blitt brennt eller hengt. Sålendes berettet et telegram fra Kapstaden i desbr. 1929: »Under en demonstrasjon av de innfødte i Kapstaden blev statsminister Herzog og general Smuts brennt in effigie.« Ved kong Alfons's abdikasjon fra den spanske trone i april 1931 forefaltt noe lignende. En folkemasse i Madrid laget efter kongens flukt en figur, som forestillet monarken, hengte den i en galge og slepte den tilsisst gjennom gatesmusset. Vi har her å gjøre med spontane utslag av den folkelige justis. Motivene til handlingen er hos massene visstnok bare had og uklare ønsker om hevn over den forhadte person, som ikke kan rammes på annen måte. Men undersøker man spørsmålet om denne straffemåte noe nøiere, opdager man, at det dreier sig om en både mere komplisert og mere utbredt foreteelse, enn man opprinnelig har tenkt sig. For det første ser det ut til, at spørsmålet ikke er underkastet noen samlet videnskapelig behandling i vår tid. Dernest finner man, at eksekusjon in effigie har spillet en ikke ringe rolle i strafferettspleiens historie. I en rekke land, deriblant også i Norge, har denne straff virkelig hatt plass i lovgivningen, således i Christian Vtes Norske Lov av 1687.

*) Da foredraget er et kort resumé av selve hovedarbeidet, er alle litteraturhenvisninger sloifet.

I vår tid er den dog en juridisk fortidslevning. Imidlertid har det i lange tider forut for den strafferettslige eksekusjon i. e. eksistert en lignende folkelig bruk av den som i våre dage. Den folkelige justis har skapt en sedvanerett, som senere er gått over i lovgivningen. Søker man så videre å finne en forklaring på opprinnelsen til denne besynderlige straff, som i våre øine tar sig ut som barnslig, naiv og primitiv, synes forklaringen å ligge i beslektede etnologiske og folkloristiske fenomener av adskillig interesse. Der er altså tre stadier i utviklingen av straff in effigie. Ved bidrag fra den almindelige kulturhistorie, rettshistorien og etnologien antar jeg det mulig å finne en forklaring av dens opprinnelse.

Den måte, hvorpå eksekusjon i. e. blev fullbyrdet, har vært temmelig forskjellig, svarende til, at den idømte dødsstraff i tidligere tider blev eksekvert på mange forskjellige måter. Foruten halshugning, hengning, bål, drukning hadde man også den grusomme dødsstraff, partering. Og eksempler på, at henrettelse i. e. er foregått på alle disse forskjellige måter, foreligger fra en rekke historisk bekjente tilfelle. Undertiden blev lik av naturlig døde personer behandlet på samme vis; ja, der er også eksempler på, at man desuten forferdiget et billede av den avdøde og atpå henrettet dette i. e. Således handlet man f. e. med Cromwell under restaurasjonen. Videre var selve det »effigies«, som blev forferdiget ytterst forskjellig, like fra en nøiaktig kopi av forbryderen med portrættlikhet i legemsstor figur, som f. e. tilfellet var med den danske adelsmann Kai Lykke i 1661, til et simpelt billede på papir eller papp. Disse siste synes hyppigst å ha vært brukt, når straffen var å brennes på bål. Ellers blev de forskjelligste slags materialer, tre, ler, halm, voks o. s. v. benyttet til fremstillingen. Hyppigst synes det å ha vært store dukker, ofte påklædt så nøiaktig som mulig likedan som den dømte. I samtidige aktstykker finner vi undertiden meget detaljerte beskrivelser såvel av figuren og dens utstyr som av rettshandlingen, selve henrettelsen.

Hvor langt tilbake i tiden man kan følge denne eksekusjon in effigie, lar sig ikke nøiaktig angi. Selv om man allerede hos klassiske romerske forfattere, f. e. Plinius, finner uttrykket »in effigie«, forekommer det ikke i forbindelse med executio. Dette ord er forøvrig i romerretten, f. e. i digestene, ikke brukt i betydningen »domsfullbyrdelse«, men om »rettsforfølgelse« (executio criminis eller delicti). Først i senmiddelalderen synes begrepet »executio in effigie« å være festnet i rettsproget. I det 17de århundrede skrev en tysk jurist ved navn *Zobel* en stor og lærd avhandling »De executione in effigie« som doktoravhandling ved Tübingens universitet. I Frankrike skal ifølge »La grande encyclopédie« eksekusjon in effigie være optatt i lovgivningen allerede i det 12te årh. og ha holdt sig like til det 18de årh. I andre land, f. e. Spania, var den ennu anvendt til omkring 1800 som offisielt anerkjent straffemåte. Her hos oss i Norden spillet den en viss rolle i det 17de årh. som straff for majestetsforbrydelse og blev særlig berømt, fordi de to danske adelsmenn Kai Lykke og Corfitz Ulfeldt begge blev henrettet in effigie under Fredrik d. III i 1661 og 63. I Sverige er den likeledes kjent fra omtrent samme tid. I Norge derimot er der aldrig fullbyrdet noen dødsstraff in effigie, skjønt Christian V's lovbok har optatt den som straff for crimen laesae majestatis.

Den tyske rettshistoriker *v. Amira* har i sitt store verk »Die germanischen Todesstrafen« også løselig omtalt denne eiendommelige straffemåte og gitt en antydning til en forklaring, som jeg senere kommer tilbake til. Han har likeledes samlet en rekke bekjente historiske eksempler fra forskjellige land, især Italia og Frankrike. Men han skjelner ikke mellom de tilfelle, hvori straffen blev eksekvert efter en domstols avgjørelse, og de, hvori den blev fullbyrdet som en form av lynchjustis. Blant de tidligste eksempler, han nevner, er pave Johannes XXII, som var pave mellom 1316—34 og bodde i Avignon. Han var en fiende av keiseren, Ludvig av Bayern; på dennes foranledning blev i året 1329 en strådukke, som forestillet paven, brennt høi-

tidelig på bål i Pisa i nærvær av en stor folkemasse. Om dette skjede efter en formelig rettsavgjørelse, nevnes ikke. Men i 1572 blev i ét tilfelle en dukke, som forestillet en forsvunnen forbryder, hengt i Paris efter beslutning av Pariserparlamentet, som jo var en kongelig domstol. Den danske bibliotekar *Chr. Bruun* har i sin bok om Kai Lykke samlet en hel del eksempler fra Frankrike, tilhørende religionskrigenes tid. Da blev f. e. den bekjente lærde boktrykker Robert Elienne på grunn av sine bibelutgaver og en konflikt med de teologiske lærere ved Sorbonne hengt i. e. ca. 1550. I 1628 blev et billede av hertug Henri de Rohan sonderrevet av fire hester, altså en partering i. e. Flere tilhængere av prinsen av Condé blev i 1630—40-årene hals-hugget i. e. efter beslutning av Pariserparlamentet. Fra Tyskland har man et kjent historisk eksempel i General Helmut Wrangel, som i 1639 av krigsretten i Brandenburg blev dømt til døden ved partering; da han var flyktet, blev dommen eksekvert på hans billede. Ganske særlig bekjent er inkvisisjonens bruk av dødsstraff i. e. på rømte kjettere. *Wrede* opplyser, at i Spania blev i årene 1481—1808 under 44 storinkvisitorer ialt 21,912 personer levende brent og dertil ennu 17,659 i. e. Alene Torquemada, som var generalinkvisitor mellom 1481—98, lot ca. 6,500 personer brenne i. e. Ved én av de største autodafcer i Madrid, d. 30. mai 1680, talte prosesjonen 700 personer, hvoriblant 88 kjettere, som skulde brennes. Men dertil kom 34 hærere av trefigurer, som forestillet bortrømte kjettere. Disse skulde også kastes på bålet. Fra England har man også etterretninger om adskillige tilfelle av henrettelse i. e. Ennu så sent som i 1852 blev i Ungarn den bekjente grev Julius Andrassy, som hadde vært fører for oprøret i 1849, dømt til døden av krigsretten, og da han var flyktet til Paris, blev han hengt i. e. d. 22de september 1852. Eksemplene strekker sig altså like op til våre dager.

Ved siden av den rettslige dødsstraff i. e. kjenner man også fra det sosiale liv tilfelle, hvori f. e. en skuffet elsker-

inne brenner sin troløse elsker i. e. Dette var tilfellet med Byrons mætresse, Caroline Lamb, som i 1812 på sitt slott Brocket Hall under en teatralisk ceremoni kastet Byrons bilde tillikemed en del souvenirs fra ham på bålet, mens hvitklædte piker danset rundt dette. Ja, da den i 1931 avdøde tyske videnskapsmann *Willamowitz-Möllendorff* forteller i sine nylig utgitte erindringer en liten historie, som utvilsomt hører hit. Under hans skoletid i 1860-årene i den gamle saksiske fyrstescole Pforta bruktes her en ceremoni efter eksamen om høsten. En s. k. »Examenmann«, en halmdukke, blev forferdiget og hengt på en stang, hvorpå én av tertianerne holdt en tale. Tilslutt blev dukken kastet i floden Saale. Dette oppfatter W.-M. som reminiscens om en urgammel germansk festskikk. Men utvilsomt dreier det sig om en symbolsk avstraffelse i. e. av eksamensuhellene. En lignende tankegang ligger til grunn for en humoristisk betretning fra våre dages Amerika. Studentene i Portland i Maine foranstaltet i 1931 en henrettelse av »depresjonen«. De hadde laget en figur, som blev kaldt depresjonen, og denne blev høitidelig hengt i et rep.

For nu om mulig å finne spor av idéen om dødsstraff i. e. i ældre retssystemer har jeg forsøkt å gjennemgå en rekke forskjellige rettskilder med dette for øje. Jeg skal gi et helt summarisk referat av mine undersøkelser. Jeg har gått kronologisk frem. — I Hammurabis lover og i den Mo-saiske strafferett finnes intet spor derav. I Romerretten er spesielt *lex Julia Majestatis* apriorisk den rettskilde, som er av interesse for det foreliggende spørsmål. Men heller ikke her finner tanken om en »stedfortredende« straff av den dømte noe uttrykk. *Mommsen* har i sin behandling av den romerske strafferett spesielt også behandlet kontumacialprosessen i Romerretten, hvor man jo på forhånd kunde vente å finne denne rettsidé uttalt. Men *Mommsen* nevner intet herom. Også *corpus juris Canonici*, både *Decretum Mag. Gratiani* og *Decretalium collectiones*, gir et negativt resultat. Kommer vi så til den gamle tyske straffe-

rett, den s. k. Bambergische Halsgerichtsordnung og dens efterfølger *Constitutio criminalis Carolina*, er resultatet det samme. Først i den franske »*Ordonnance pour les matières criminelles*« fra Ludvig d. XIVdes tid (1670) og derefter i Christian d. Vtes Danske Lov av 1683 samt i Norske Lov av 1687 har jeg funnet princippet om denne straff knesatt for majestætsforbrydelser og andre statsforbrydelser. Men i Christian d. IVdes Norske Lovbog av 1604 finnes den ikke, så at den er innkommet i dansk-norsk strafferett etter den tid.

Da jeg ikke er rettshistoriker av fag, har mine undersøkelser av de forskjellige lands kriminalrett i tidligere tider vært mangelfull. Men det har heller ikke vært hovedoppgaven for mit arbeide å utrede denne side av saken. Så meget er iallfall sikkert, at i europeisk rettshistorie optrer ikke eksekusjon i. e. før i senmiddelalderen, mens den ganske særlig praktiseres i det 17de århundrede, delvis også senere. Imidlertid viser de før nevnte eksempler, at den langt tidligere har eksistert som folkejustis. Den må derfor antas å ha utviklet sig til en sedvanerett og er derefter blitt optatt av de forskjellige lands strafferett. Her i Norge—Danmark vet vi nøiaktig, når dette foregik, nemlig ved den nevnte højestrettsdom over Kai Lykke i 1661. Samtidige beretninger sier uttrykkelig, at det var første gang, en sådan henrettelse foregikk i Danmark. Juridisk praksis gikk altså her forut for teorien, kan man si, forsåvidt som Danske Lov først er av 1683. Men enevollskongens forordninger hadde jo lovs-kraft, og Frederik d. III fremtvang selv dommen og eksekusjonen. Man må anta, at der her forelå et direkte lån fra fransk rett. Den før nevnte danske bibliotekar Bruun uttaler dette bestemt. Professor Aubert har også i sin bok om »*De norske Retskilder og deres Anvendelse*« pekt på, at det var almindelig ved slutningen av middelalderen og i den første del av den nyere tid å låne store deler av fremmede rettssystemer.

Jeg kommer derefter til det spørsmål, som det har vært

min hovedopgave å prøve besvaret: Hvor har vi å søke opprinnelsen til denne besynderlige skikk å fullbyrde en dødsdom på den undvekne forbryders billede? Man kunde på forhånd kanskje avfærdige det hele med, at man ved en symbolsk handling har villet vise folket straffens fullbyrdelse. En demonstratio ad oculos vulgi altså, *v. Amira* har, som jeg før nevnte, gitt en forklaring i den retning, nemlig at det vesentlig har gjældt å opfylle en juridisk form, en strafferitus, som han kaller det. Han jevnfører eksekusjon i. e. med den straff, man av og til fullbyrder på forbrydere, som hadde berøvet sig selv livet før dommens eksekusjon. Han sier, at straffen gjelder ikke selvmordet, men den forut begåtte forbrydelse; straffen må fullbyrdes på liket, fordi det kommer an på straffens ritus. Imidlertid er denne forklaring utilstrekkelig, når man anskuer spørsmålet ut fra et sammenlignende kulturhistorisk-folkloristisk synspunkt. Det viser sig nemlig, at man her står likeoverfor et fenomen, som i beslektede former har en overordentlig stor utbredelse både hos gamle kulturfolk og hos nulevende naturfolk innenfor det, vi kaller billedmagien. Dette overmåde vidtløftige kapitel er behandlet av en mengde forskere, som har irettelagt et overveldende rikt materiale fra de forskjelligste tidsaldre og strøk av jorden. Særlig har professor *Skutsch* i Breslau i et større arbeide omhandlet dette tema, men har forresten ikke pekt på analogien med eksekusjon i. e.

Billedmagien omfatter en hel mengde forskjellige magiske handlinger, knyttet til ofring og annen religiøs kultus, f. e. begravelser, videre til trolldomskunster for å hevne fornemmelser eller skade en fiende. Dette er blot enkelte sider av billedmagien. Felles for dem alle er bruken av et substrat, som *Skutsch* kaller det, in casu en billedlig eller figurlig fremstilling av en person, levende eller død. Blandt rituelle offerhandlinger, hvorunder et slikt substrat er brukt, kan nevnes det velkjendte bygningsoffer, oprinnelig med begravelse av et levende menneske, ofte et barn, under bygningen, senere av forskjellige slags substrater. Ved den ro-

merske devosjonsritus, omtalt bl. a. av Livius, blev opprinnelig en simpel legionær devovert i stedet for feltherren; senere blev en legemsstor dukke begravet i jorden i stedet for den devoverte. Våre forfedre blotet små figurer av lere eller brøddeig, dannet som menneskeskikkelser, efter hvad ældre Eidsivatings kristenrett omtaler som matblot. Ved den romerske begravelsesritus spillet billeder av den avdøde en stor rolle, de. s. k. *imagines*. Ved Caesars begravelse førtes med i liktoget en hel figur, som forestillet den avdøde; den kunde drejes rundt, så at alle tilskuerne kunde se de 23 dolkestikk, som var efterlignet på figuren. Dette er spredte eksempler på forskjellige former av billedmagien.

Av mere spesiell interesse for det foreliggende spørsmål er billedtrolldom ved hevnhandlinger for direkte å tilføie den person, hevnen skal ramme, legemlig skade eller død. Det er den s. k. *invultasjion*, fr. *envoûtement* ∅: forhekselse. Denne form av billedtrolldom er overordentlig utbredt blant naturfolkene og beskrevet av en mengde opdagelsesreisende. De s. k. *defiksjonsdukker* er av særlig interesse. Defiksjon kommer av *défigo* (eg. å bore inn, feste in) — å forbanne, idet man samtidig stikker nåler gjennom billedet av vedkommende person. Defiksjonsdukker forestiller bestemte levende personer, som man vil hevne sig på eller skade. Ved å gjennembore dukken med nåler tilsiktes direkte å gjennembore den levende person. Det er altså en symbolsk form av sort magi. Og så stor er ofte autosuggesjonen hos naturfolkene, at når en vill får kjennskap til, at en slik hevndukke av ham er gjort istand, blir han virkelig syk, ja dør. Denne slags trolldom er også kjent fra den klassiske tids litteratur, f. e. fra Horats, og forøvrig fra våre dage, selv i Europa. I 1891 fant man således i England en slik dukke, gjennomstukket med nåler. En tysk folklorist, *Pagenstecher*, beretter fra en australsk stamme i nutiden følgende historie, som representerer en ekte eksekusjon in effigie: En kvinne, som har gjort sig skyldig i utroskap mot sin mann, blir dømt på den måte, at der først forfer-

diges en figur av tre eller lere, som forestiller kvinnen. Mennene i stammen setter sig i en ring, i hvis mitte denne figur legges på jorden. Så begynner avstraffelsen av figuren ved stikk med spyd eller pileskudd. Dette er den »lille hevne«. Lyder dommen på dødsstraff, blir figuren under besvergelsesceremonier brennt på et bål eller begravet i jorden. At man her har å gjøre med et av europeisk kulturinnflydelse uberørt naturfolk, at m. a. o. den magiske handling er autokton, ikke lånt fra andre, er utvivlsomt. Helt analog med denne rettshandling hos en australsk stamme er tanken i en av biskop Bangs formularer, som skal benyttes for å ta hevne over en fiende. (No. 1378 i Bangs samling). Den angis å stamme fra 1790, men er snarere fra 1750. Forskriften lyder: »Mal med Kridt et Menneskes hele Korpus og Legeme paa et Egebræt eller Dæle, 3 Torsdagsmorgener, førend Solen staar op, i Fandens Navn«. Kroppen skal tegnes med en del hver gang de tre torsdager itrekk. Når billedet er færdig, skal der tegnes med kridt en ring rundt det lem eller det organ, man vil ramme fienden i; tilslutt skal man så skyte på billedet med et busseskudd inne i ringen. »Saa bliver din Fiende skudt og vanfør paa samme Sted, ja om det end var hans Hjerte«, slutter formularen med. Man ser her akkurat den samme tankegang som ved de før nevnte eksempler paa sort magi. Ved den kraftige magiske handling rammes selve den levende person.

Ennu en form av billedmagi, som har spillet en stor rolle like fra oldtiden av og op til den nyere tid, er trolldom med voksdukker eller voksbarne. De er særlig kjent fra hekseprocessene, men også ellers. Voksbarne blev døpt med navnet på den person, som forøveren av trolldommen vilde ramme eller hevne sig på. Så blev voksbarne enten gjennomstukket med nåler eller kastet i vannet eller i ilden. Det siste skjedde også for å vekke den persons kjerlighed, hvis voksbillede blev kastet i ilden. Dukken skulde smelte og sympatisk skulde gjenstanden selv eller dens hjerte smelte. Flere pavelige buller fordømmer billedmagien med voks-

dukke, den bekjente »Heksehammeren« kjemper mot den, mange forfattere skrev om den. Så utbredt var denne form av billedmagi. Også i folkemedisinen møter vi sympatikure ved hjelp av en slik dukke. I Asbjørnsens folkeeventyr »En signekjerring« lager denne en dukke, riglignok ikke av voks, men av siller, for å begrave den på kirkegården. Derved skal det syke barn, hun behandler, kureres for svek. Om denne og andre former av billedmagi har dr. phil. *Nils Lid* nylig berettet i en avhandling i »Maal og minne«. Ellers har *Troels Lund* utførlig behandlet trolldom ved hjelp av slike voksbarn i det 16de årh., med mange tilfelle fra Norden.

Av *Nils Lids* eksempler fra svartebokslitteraturen fremgår som felles trekk ved billedmagi i ond hensikt, at det individ, billedet fremstiller, alltid tenkes rammet av den tilsiktede hevn som en virkelig realitet. Mange av de opbevarte historiers point er, at hevnen eller straffen, som fullbyrdes på billedet, virkelig rammer den levende person selv. Denne forestilling er sikkerlig ældgammel og universell i utbredelse, og de anvendte former for billedmagiens utførelse er også stereotype. Vi er sikkerlig berettiget til den antagelse, at ved den opprinnelige eksekusjon in effigie, slik som vi finner den også hos nulevende naturfolk, f. e. i Australia, har troen på straffens reelle virkning vært medvirkende. Og da ligger også den tankegang nær, at når man ikke kan få tak i forbryderen selv og henrette ham, så opnår man til en viss grad det samme ved å henrette hans billede. Videre kan det tenkes, at jo mere forbryderens kontrafei ligner selve mennesket i figur og klededragt, desto kraftigere er den magiske virkning. Et litet trekk, som er opbevart fra Corfitz Ulfelts henrettelse i. e., taler i denne retning. Her var nemlig den figur, som forestillet U., oveni kjøpet udstyrt med tarmer. Man hadde stoppet dyretarmer inn i figurens mave. Derved blev figuren mere lik et levende menneske.

At primitive naturfolk tror paa billedmagiens reelle og

ikke bare imaginære virkninger på forbryderen, faller oss lett å anta. Men hvorledes skal vi forklare, at jurister og lovgivere så sent som i det 17de årh. adopterte eksekusjon i. e. i strafferettspleien? Ut fra vårt synspunkt må vi jo stemple denne straff som barnaktig og naiv. Gjennem middelalderen og ennu en tid utover var avskrekkelsesteorien det ledende prinsipp i strafferettspleien. Selv *Ørsted* accepterte *Feuerbachs* »straffetruselsteori« under navn av »advarselsteorien«. *V. Amira* uttaler, at all strafferetts urform er folkejustisen. Dødsstraffen tilhører ethvert primitivt samfund og dens opprinnelse ligger forut for all skreven historie. *V. Liszt* betrakter også straffen som »en opprinnelig historisk kjennsgjerning«. De rettsfilosofiske opfatninger av straffens hensikt har jo undergått stadige forandringer i tidens løp. På samme måte har også straffemotivene omformet sig. Den primitive hevntvang hos menneskene lever dog bestandig. Hvorledes middelalderens jurister og dommere tenkte, vet vi neppe synderlig om. Men at de med god samvittighet dømte forbrydere til alle de grusomme straffer, tiden vrirler av, har vi ingen grunn til å betvile. De var barn av sin tid, og tiden var hård og usentimental. Men den var også preget av overtroen, både i folketro og i videnskap. Og at heller ikke juristene og lovgiverne var fri herfor, skal jeg straks påvise. Det er derfor ikke noe påfallende i, at en i våre oine så hensiktsløs straff som henrettelse i. e. kunde vinne inngang i rettspleien.

Som det fremgår av det foregående, daterer de første historiske eksempler på eksekusjon i. e. sig fra de siste århundreder av middelalderen, altså fra en tid, som ligger forut for straffens optagelse i lovgivningen. Den må altså, for dette skjede, ha eksistert som en sedvanerett. Nu har man, som også *v. Amira* gjør opmerksom på, flere eksempler på, at primitiv folkelig justis etterhånden er gått over i den strafferettslige lovgivning. Bålstraff for hekser var opprinnelig en folkelig strafferitus, som senere gikk inn som lovgivningens vanlige straff for hekser. Da Jeanne d'Arc

blev brennt som heks på torvet i Rouen i 1431, var det en geistlig domstol, som hadde dømt hende til denne straff. På samme måte hadde eksekusjonen av dødsstraff in effigie en lang tradisjon bak sig, innen den blev innført i lovgivningen. Men forut for denne folkelige sedvane må der atter ha ligget en længere utviklingshistorie. Og da føres vi uvilkårlig inn på en betraktning av det åndelige miljø, den psykologiske bakgrunn for folkelivet i middelalderen. Overtroens dominerende innflytelse innen for alle befolkningslag er bekjent nok. Nu har den engelske etnograf *Edw. Tylor* sterkt fremhevet, at særlig tiden fra det 13de til 17de årh. var den mørkeste overtros periode overhodet i menneskeslektens historie. Han taler om »the prevailing belief in witchcraft that sat like a nightmare on public opinion from the 13th to the 17th centuries«. Han peker bl. a. på, at Rothars og Karl den stores lover bekjemper overtro og trolldom, mens kirken eller pavestolen fra det 11te århundrede av offisielt regner med heksevesenet og trolldom som en realitet. Det er også fra denne tid av, at vi i middelalderens folkeliv begynner å møte en rekke utslag av høist besynderlige psykiske foreteelser, som i medisinallhistorien går under navn av «psykiske farsotter». Det er først og fremst heksevesenets opblomstring, barnekors-togene, lykantropien eller varulvtroen, flagellanttogene, den epidemiske St. Veits-dans og mange andre utslag av religiøs eksaltasjon. Å gå inn på enkeltheder i det uhyre kapitel »Den middelalderlige overtro« forbyr sig selv. Men hvorledes denne gjør sig gjeldende innenfor en enkelt gren, nemlig heksevesenet, kaster igjen lys over rettspleiens niveau. Man har store samlinger av rettsakter fra hekseprosessene i nær sagt alle land, hvoriblandt mange responsa fra juridiske fakulteter. En hel del finnes i *Soldan-Heppes* bekjente store arbeide »Die Geschichte der Hexenprozesse«. Et eneste eksempel viser, hvorledes en dommer kunde finne på å dømme. I en liten tysk by, Lindheim, blev 5—6 kvinner anklaget for å ha gravet op liket av et nylig

dødt barn og for å ha brukt det til å lage en heksegrøt av. Graven blev imidlertid åpnet, og i kisten fantes liket uforandret. Men dommeren erklærte dette for et djevlesk synsbedrag og enden på rettssaken blev at alle kvinnene dømdes til bålet og blev brennt. Mangfoldige lignende tilfelle citeres. *Soldan-Heppé* skriver: »Die Jurisprudenz war eben von dem Wahn der Hexerei vollständig befangen und geknechtet«.

Eksekusjon i. e. representerer en naiv og primitiv rettsidé, som er utsprunget fra en tid, da rettspleien stod på et lavt standpunkt, bundet i en mengde overtroiske forestillinger. Tanken på, at dødsstraffen i. e. kunde ramme den forsvunne delinkvent på en mystisk måte og kanskje bevirke hans død, finnes som før nevnt mest hos primitive naturfolk. Billedtrolldom kan virkelig fremkalle den dømdes død ved autosuggesjon. At folkets masse i middelalderen har nærret en lignende dunkel forestilling om, at den dømte kunde rammes legemlig ved henrettelsen av hans billede er vel helt sannsynlig. En slik antagelse faller i hvert fall i tråd med tidsånden forøvrig. At de domstoler, som senere lot dødsdommer over politiske motstandere eller forbrydere eksekvere i. e., har vært behersket av lignende forestillinger er vel også mulig, men kan ikke direkte bevises. Leonore Christine Ulfeldt skriver i sit »Jammersminde« om sin manns domfellelse, men oppfatter henrettelsen i. e. kun som et uttrykk for spott. I en kommentar fra 1760 til Christian d. Vtes lovbok uttales den opfatning, at eksekusjon i. e. skal være en demonstrasjon for folket av den uundgaaelige straff. Den før nevnte tyske jurist, Zobel, som skrev sit videnskapelige arbeide om eksekusjon i. e. på en tid, da den ennu var praktisk jus, bekjenner sig til avskrekkelsesteorien. Han støtter sig til Quintilians ord »poena non tam ad delictum pertinet, quam ad exemplum«. Han utleder opprinnelsen til eksekusjon i. e. fra den romerske religiøse kultus av caesarenes statuer, omennskjønt han er oppmerksom på, at romerretten ikke kjen-

ner straffen i. e. overhodet. Men han resonnerer således, at tilbedelsen av statuene har sitt direkte motstykke i mishandlingen av dem, når f. e. en politisk motstanders statue av seierherrene blev revet omkull og ødelagt, hvorpå mange eksempler fra Rom foreligger. Og han antyder likeledes, at straffemåten har utviklet sig »ex consuetudine«, altså av en sedvanerett. Imidlertid synes det mere stemmende med nutidens videnskapelige metode å betrakte spørsmålet ud fra en bredere folkloristisk og kulturhistorisk basis. Der kan da efter mitt skjønn vanskelig bli tale om en annen forklaring av eksekusjon in effigie enn den, som i det foregående er utviklet. I de til billedmagien knyttede overtroiske forestillinger ligger opprinnelsen. Etterhånden har folketroen utformet straffemåten til et virkningsfullt offentlig skuespill, hvori motivet »til skrekk og advarsel« har spillet inn. Som sedvanerett er så eksekusjon in effigie blitt innforlivet i strafferetten. Som en slags »survival« praktiseres den av og til i nutiden ved folkeoptøjer og revolusjoner.
